

הערות למאמרו של ד"ר ישראל רוזנסון "לפתח חטאת רבץ"

פורסם במגדים ג

1. במאמרו מניח ד"ר רוזנסון יסוד לתפישה שעבודת האדמה עלולה להפיל את האדם בממורות החטא, והיא שגרמה. לקין, בסופו של דבר, שיקום על הבל אחיו להרגו. ברצוני לציין שגישה זו המוצאת לה סימוכין בחז"ל, פותחה ועובדה על ידי הלל צייטלין הי"ד במסה ההגותית: "מושג הרכוש והקניין בכתבי הקודש"¹. צייטלין מצביע על חולשתן של כל הפרשנויות שניתנו בדבר דחייתו של קין, וכותב כדברים הבאים:

"ואולם את המפתח להבנת כל העניין [דחייתם של קין ומנחתו] צריך לבקש, לא בנימוקים אישיים מוסריים... כי אם בנימוקים סוציאליים-מוסריים... לא מפני שעבודת המרעה מקרבת את האדם לבוראו ועבודת האדמה מרחקת אותו ממנו, כי אם מפני שעבודת האדמה קשורה היא במושג הקניין הפרטי של העובד, ואין כתבי הקודש מודים בזכות שיש לו לאדם הפרטי על האדמה, בלתי אם בהגבלות ידועות ובתנאים ידועים".
קביעה זו מסבירה, לדעת צייטלין, את העדפתם של רועי הצאן במקרא, על פני עובדי האדמה² (משה, דוד ועמוס היו רועי צאן ומרומז בכתובים שנבחרו בשל כך להיות רועי ישראל), ואת מערכת המצוות התלויות בארץ שנועדה בכללותה לצמצם ולהגביל את תחושת אדנותו של האיכר על אדמתו.

2. כותב המאמר מסתמך על מדרש אגדה כדי לחזק דעתו, שעצם בחירתו של קין בעבודת האדמה לאחר שנתקלה, מעידה על קשיות עורפו.

נדמה לי, שאין צורך לומר כן בפשטם של הכתובים, שהרי קלתה של האדמה נעשתה בעבור האדם, כנאמר: "ארורה האדמה בעבורך" (בראשית, ג', יז), בבחינת: "יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ שיגיעת שניהם משכחת עוון" (אבות, ב', ב). ואם כן אותה להיטות לחקלאות, עבדות לאדמה, עשויה הייתה למנוע את קין מחטוא, סיכוי שעמו סיכון. אם חטא קין לבסוף, היה זה מכיוון שגברה בו תחושת הביטחון והאדנות שמעניקה האדמה לבעליה, ולא כפיפות הגו ונמיכות הרוח, שאף הם מתוצאותיה. אדרבה! אם נדקדק היטב בעונשו של אדם הראשון, ניווכח שהבורא פתח לפניו שלוש אפשרויות (בראשית, ג', יז-ט):

א. "ארורה האדמה בעבורך בעצבון תאכלנה" (כנחש הקדמוני);

ב. "... ואכלת את עשב השדה" (כמזונם של בהמות שדי);

ג. "בזעת אפיך תאכל לחם".

ודווקא האפשרות השלישית היא המעלה אותו (לאחר שחטא) מדרגת בעלי החיים, ומגדלתו ומרוממתו על כל המעשים.

1. ה. צייטלין - "ספרן של יחידים", עמ' 217.

2. צייטלין מביא דוגמאות מהתנ"ך לגנותם של איכרים שסרחו, כגון נח שנתחלל מקדושתו בניטעת כרם היין, ויאשיהו שהיה "להוט אחר אדמה".

הוצאת תבונות

מכללת הרצוג

ברוח פסוקים אלו דיבר דוד המלך בקודשו (תהלים, ק"ד, יד): "מצמיח חציר לבהמה ועשב לעבודת האדם להוציא לחם מן הארץ". שכביכול כל עצמם לא נבראו העשבים אלא כדי שיברא אותם האדם בעבודתו ויוציא מן הארץ לחם. וכן כותב המהרש"א בחידושי אגדות לסנהדרין (קב, ע"א) על דבר שאלתו של מנשה מלך יהודה את רב אשי, מהיכן בוצעים את הפת.

"... שברכת לחם יצא מכלל כל ברכת הנהנין הנבראים דמברכים עליהם בלשון בריאה, והוא לפי שבחטא אדם הראשון נתקללה האדמה מטבע הבריאה מתת כוחה בעיקר מאכל האדם שהוא הלחם... שהלחם צריך עשר מלאכות קודם שנעשה לחם, והוא שהאדם נענש בחטאו שלא תוציא האדמה בטבעה את הלחם, אך ע"י התשובה שעשה, היה עליו חסד אלוהים, להוציא לחם מן הארץ בכוח אלוהי, וזהו נוסח שינוי ברכת הלחם - 'המוציא'".

נמצא, שהוצאת לחם מן הארץ היא סמל לתיקון האדם ע"י מעשיו (וזאת רמז מנשה לרב אשי, שהוא שב מרשעו ותיקן דרכיו).

3. ד"ר רוזנסון תומך יתדותיו (בפסקה ג) בכך "שבתיאור מקצועותיהם פותחת התורה דווקא בהבל - ויהי הבל רעה צאן ורק אח"כ - וקין היה עבד אדמה", ללמדנו שהסדר הופר". ברם, עיון קל בלשון התורה, יצביע על סיבה שונה להיפוך סדר שמותם של האחים קין והבל: ארבע פעמים נזכרים בפרשה קין והבל בצמידות זה לזה: "ותלד את קין... ותסף ללדת את אחיו את הבל ויהי הבל רעה צאן וקין היה עבד אדמה... וישע ה' אל הבל ואל מנחתו ואל קין ואל מנחתו לא שעו"

(בראשית, ד', א-ה).

והנה בולטת כאן התבנית: קין-הבל; הבל-קין - הממחישה את המאבק ביניהם על ההגמוניה. אם כן אין זו בהכרח קביעתה של התורה, שמשלח ידו של הבל עדיף על של קין, כשם שאין לראות בהקדמת מנחתו של קין אות ליתרונה. אלא שהתורה רומזת למתיחות מתמדת בין האחים בדרך זו של הקדמת כל אחד מהם לסירוגין, במבנים כיאזמים.

4. לבסוף ברצוני להעיר על "מקומה של האדמה בתוכחה" (פסקה ה). המפרשים עומדים על חומרת מעשהו של קין לעומת חטא אביו, שאדם הראשון עבר על מצוות בוראו, אך קין פגע במוסר הפנימי הטבוע בכל אדם מלידתו.

לענ"ד מתבטא השוני בחומרת החטאים גם בלשון העונש הבא על קין ביחס לנאמר לאדם הראשון.

לאדם: "ארורה האדמה בעבורך" (בראשית, ג', יז); ולקין: "ארור אתה מן האדמה" (בראשית, ד', יא). קללת אדם הראשון בלשון סמויה, כמי שתולה קללתו באחרים; וארר קין בלשון ישירה: "ארור אתה". ומהו שנאמר: "מן האדמה אשר פצתה את פיה לקחת את דמי אחיך מידך"? ייתכן לפרש "מן האדמה" לא בהוראת מ"ם היתרון (כפירוש רש"י: "ויתר ממה שנתקללה היא" וכו'). אלא כמ"ם הסיבה, כמו: "מן גערתך ינוסוך" - 'מפני גערתך ינוסוך', כלומר: 'על ידי האדמה' - 'אשר פצתה את פיה'. וכמו בחלק מן האזכורים גם כאן פצ"ה שאצל פה מתפרש כדיבור³. הרי

3 יש ופציית פה משמעותה פתיחתו על מנת לאכול כמו: 'יפצה פיך ואכל את המגלה' - יחזקאל, ב', ח. או: 'אשר פצתה הארץ את פיה ותבלעם' - דברים, י"א, ו.

יש ופציית פה באה במקרא בהוראת דיבור: 'וואנכי פציית פי אל ה'" - שופטים, י"א, לה; 'ואיוב הבל יפצה פיהו' - איוב, ל"ה, טז.

ומכיוון שכמעט בכל המקורות שבהם מתפרש צירוף זה במובן אכילה, סומך לו פועל כמו: אכ"ל או בל"ע, וכאן מצורף אליו שם המקור "לקחת", נראה לפרשו במובן דיבור (וכן אילו היה הכתוב מפנה, כביכול, אצבע מאשימה כלפי האדמה על היותה שתופה לרצח בבליעת דמיו של הבל, היה אומר: 'אשר פצתה את פיה ותקח את דמי אחיך', וכדרכם של כל המקראות שעניינם בליעה).

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

הכתוב אומר שהאדמה כביכול פצתה פיה להעיד כנגד קין ולתבוע את עונשו, ומאמרה של האדמה המצוטט כאן, ככתבו לשונו: "לקחת את דמי אחיך מידך"⁴. לפי זה מקומה של האדמה בפרשתנו הוא מקום העדים, שכן הדמים מודיעים - "קול דמי אחיך צעקים אלי מן האדמה". ונתקיים בו בקין מה שלימים עתידה התורה לצוות: "יד העדים תהיה בו בראשונה להמיתו"

(דברים, י"ז, ז),

"מן האדמה" - על ידה.

4 מקבילה רעיונית לפרשתנו היא עדותו-שבועתו של איוב:
"אם עלי אדמתי תזעק ויחד תלמיה יבכיון אם כחה אכלתי בלי כסף ונפש בעליה הפחתי תחת חטא יצא חוח ותחת שערה באשה"
איוב, ל"א, לח-מ).

מגדים ד (תשרי תשמ"ח)

96